

6. *Фицула М. М.* Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – 544 с.

РОМАНОВСКАЯ Л. И. *Обоснование социально-педагогической работы с детьми-сиротами по правообразованию.*

В статье раскрываются теоретические аспекты разработки украинских ученых вопросов о правовом обучении детей, которые попали в приюты для несовершеннолетних. Самой актуальной задачей на сегодня является социально-педагогическая работа с такими детьми и, как одно из важнейших направлений, правообучение, которое должно защитить ребенка в социальной среде, научить его не только знать свои права, но и выполнять свои обязанности.

Ключевые слова: *социально-педагогическая работа, правообучение, дети-сироты, защита прав.*

ROMANOVSKAYA L. I. *Ground of socially-pedagogical work with children-orphans on the legal education.*

The article reveals the theoretical aspects of the development issues of Ukrainian scientists according to the legal provision for children who stay in shelters for minors. The most urgent tasks today are the social and pedagogical work with homeless children and as one of important trends – the legal education, which have to protect children in the social environment, teach him not only to know their rights but also respect their duties.

Keywords: *the social and educational work, legal education, orphans, human rights protection.*

Світайло С. В.
Київський університет імені Бориса Грінченка

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ РОБОТИ ІЗ ШКОЛЯРАМИ

У статті розкрито особливості роботи учителя музики із школярами, зокрема з дитячим хором колективом: розвиток голосових даних, вироблення співацьких навичок, розучування і виконання вокально-хорових творів. Стисло охарактеризовано жанри хорової музики, підготовчу роботу учителя до занять з музики чи репетицій.

Ключові слова: *вокально-хоровий спів у школі, методика музичного виховання, музична педагогіка.*

Музичне виховання школярів засобами вокально-хорового співу передбачає застосування у навчальному процесі певного комплексу методичних засобів. До них належать і прийоми та засоби роботи учителя музики над розучуванням і виконанням вокально-хорових творів. Актуальність цього методичного питання зумовлена тим, що сьогодні значно менше, порівняно з попередніми десятиліттями, видається методичної літератури з музичного виховання школярів (репертуарних збірників для шкільних хорових колективів, методичних розробок, рекомендацій), суттєво скоротилася й мережа закладів музичного виховання дітей (музичних студій, дитячих хорів, музичних ансамблів), а тому головним осередком такої

важливої і необхідної роботи з дітьми є уроки музики у школі та вокально-хорові заняття у позашкільний час.

На важливість власне хормейстерської діяльності вчителя музики звертає увагу Е. Абдуллін [1], наголошуючи на тому, що на нього, по-перше, покладаються функції, які виконує хормейстер у хорі: він розучує твір за партіями, виробляє у школярів правильне співоче дихання, чітку дикцію, правильне звукоутворення, звуковедення, досягає ансамблевого звучання тощо. По-друге, він цілеспрямовано працює над розвитком у них музичного слуху, пам'яті, мислення, уяви, співацького голосу, з формування вокально-хорових умінь і навичок. Цю роботу необхідно виконувати, враховуючи рівень розвитку музичних здібностей учнів конкретного класу і, відповідно, вибирати доступний для них репертуар. На необхідність розвивати у майбутніх учителів музики зазначені здібності вказувала і Н. Щолокова [8].

Учитель музики, працюючи над всебічним музичним розвитком школярів, крім виховання у них вокально-хорових виконавських навичок, повинен розвивати їх творчу уяву, творче мислення, творче сприйняття музичного мистецтва. З цією метою йому необхідно постійно збагачувати слуховий досвід школярів шляхом організації для них прослуховування як інструментальних, так і вокально-хорових творів з наступним їх обговоренням. Зрозуміло, усе це вимагає від учителя музики відповідної професійної підготовки. Крім того, він має відвідувати концерти, оперні вистави, слухати музику, внутрішньо переживати її, осмислювати.

Усе це безпосередньо впливатиме і на його підготовку до уроку музики чи до репетиції із шкільним хоровим колективом. Адже учитель працює з хористами не лише над вивченням певного музичного твору, а й сприяє їх інтелектуальному розвитку шляхом пояснень його сутності (образного змісту поетичного тексту, особливостей його музичного втілення композитором, своєрідності добору виражальних засобів). На цій основі він обґрунтовує свої хормейстерські вимоги до виконання обраного вокально-хорового твору. У зв'язку з цим необхідно детальніше зупинитися на особливостях підготовчої роботи учителя музики до його розучування і виконання. Власне, за своїм змістом вона однакова з такою ж підготовкою хормейстера до репетиції. Йдеться передусім про роботу над партитурою, яка передбачає три етапи: ознайомлення з хоровим твором, створення загального уявлення про музику та художні образи; вивчення і розуміння сутності хорового твору; формування виконавського задуму, індивідуальної трактовки твору і плану її виконання. До того ж, учитель музики, як і хормейстер, здійснює музично-теоретичний, вокально-хоровий і виконавський види аналізу.

Під час музично-теоретичного аналізу він має охарактеризувати обраний для виконання хоровий твір чи пісню за їх жанровими і стильовими ознаками, проаналізувати поетичний текст, розкрити характер поетичної образності, охарактеризувати композиційну структуру, фонетичні особливості вимови поетичного тексту у співі, показати, якими засобами

композитор втілює поетичні теми і образи у музичному творі. Важливим моментом у роботі над хором є його визначення та характеристика засобів, за допомогою яких створюється певний музичний образ, загальний настрій хорового твору.

Крім того, у процесі музично-теоретичного аналізу учитель музики (хормейстер) має проаналізувати форму виконуваного хорового твору, його структуру, місцеві та загальні кульмінації, охарактеризувати метроритм, темп, динаміку розгортання музики, їх залежність від її характеру, образності, настрою.

Здійснюючи у процесі попередньої підготовчої роботи вокально-хоровий аналіз, учителю музики необхідно виявити особливості інтонування, діапазон хорових партій та хору загалом, теситурні умови кожної партії, охарактеризувати засоби звуковедення (*legato, non legato, marcato, staccato*); дикцію, вокалізацію літературного тексту та особливості вимови поетичного; вивірити вимоги до співацького дихання (за фразами чи ланцюгове); визначити загальний характер звучання твору.

Нарешті, виконавський аналіз хорового твору можна вважати результатом двох попередніх – музично-теоретичного та вокально-хорового. Його завдання – віднайти ті засоби, за допомогою яких можна донести до слухача образно-художній зміст твору. Учителю музики (хормейстеру) спільно з виконавцями важливо виявити і втілити творчий задум композитора. Тут важливе значення мають: урахування особливостей мелодики, форми, фактури, гармонії, темпоритму, динаміки; виявлення часткових і загальних динамічних кульмінацій, головної кульмінації та ліній розвитку кульмінаційних епізодів, мелодичних вершин; характеристика темпу та його змін (коливань) у композиційній побудові твору, робота над штрихами, акцентами, ферматами, цезурами, паузами.

Крім того, у процесі виконавського аналізу необхідно визначити діапазон кожної хорової партії, співвідношення теситури голосів і твору загалом, а також виконавські прийоми і засоби, а саме: загальні виконавські засоби (агогіка, динамічні відтінки, фразування тощо) та спеціальні виконавські засоби (манера звуковидобування, тембр, артикуляція, дикція). Учитель музики має звернути увагу на технічні труднощі виконання у кожній партії, в хорі загалом (інтонаційні, ритмічні, динамічні, теситурні, дикційні, вокальні), визначити конкретні прийоми для їх додання.

Саме виконавський аналіз містить таку важливу складову попередньої підготовчої роботи учителя музики (хормейстера), як інтерпретація хорового твору. Музична інтерпретація невіддільна від процесу виконавського втілення нотного тексту, завдяки їй увиразнюється не лише художній потенціал виконуваного твору, а й розкриваються виконавські можливості хорового колективу. У ній набувають вираження і втілення естетичні принципи виконавця, його індивідуальні виконавські особливості. На цьому,

власне, ґрунтується варіативність інтерпретаційних версій одного й того ж музичного твору.

Для прикладу, наведемо орієнтовний вокально-хоровий аналіз хору М. Лисенка "Сон". Передусім розглянемо загальні жанрові особливості хору як музичного твору, призначеного для хорового виконання. Хор може бути як самостійним жанром, так і складовою більш крупного музичного твору (опери, симфонії). Серед головних жанрових ознак хору варто назвати такі, як: певний тип багатоголосся (гетерофонія, поліфонія, гомофонія); виконавський склад (а саррелла, з супроводом, хор в опері, хор як інструмент оркестру), виконавська манера (академічна, народна).

До хорових творів відносять обробки народних пісень (як авторське творче переосмислення пісенних зразків музичного фольклору на основі поєднання фольклорної та оригінальної композиторської стилістики); перекладення (як аранжування авторського твору, іншого за своїм складом, інструментального, сольного, для певного складу хору, транспонування, гармонізація народних мелодій); хорова мініатюра (як невелика хорова композиція, проста за формою, фактурою, переважно куплетної форми, має яскравий поетичний образ); хори крупної форми (як масштабні хорові композиції з супроводом і а саррелла, складні за структурою розгорнуті поліфонічні композиції, які мають складну форму, фактуру, ладогармонічний і метроритмічний склад тощо). Пісенне (вокальне) виконання якнайповніше розкриває природу хорового співу, темброфонічні ознаки звукоутворення і звуковедення.

Запропонований для аналізу хор М. Лисенка "Сон" написаний для мішаного хору без супроводу (а саррелла). Композитор узяв для свого твору лише 20 рядків з однойменної поеми Т. Шевченка, а саме – слова автора, у яких, власне, зосереджено філософію твору, сутність авторського задуму.

*Прощай світе, прощай земле, неприязний краю,
мої люті, мої муки в хмарі заховаю.*

*А ти, моя Україно, безталанна вдова,
я до тебе літатиму з хмари на розмову.*

*На розмову тиху, сумну, на раду з тобою,
опівночі падатиму рясною росю.*

*Порадимось, посумуєм, поки сонце встане;
поки твої малі діти на ворога встануть!*

*Прощай же ти, моя нене, удово небого,
годуї діток; жива правда у Господа Бога!*

Форма цього хору – тричастинна: перша частина написана у формі періоду, вона охоплює два речення по вісім тактів кожне; друга частина – (росо ріи mosso) містить сімнадцять тактів у двох реченнях – у першому реченні вісім тактів, у другому – дев'ять; третя частина має вісім тактів

(повторення першої частини, дещо зміненої). Така форма надала композитору можливість більш глибоко відтворити художній зміст поетичного твору: його перша і третя частини сповнені настроїв суму, страждання, тоді як друга, за контрастом до першої, – перейнята світлим, радісним відчуттям світу, надією і сподіванням на те, що молоде покоління “на ворога встане”, здобуде Україні омріяну волю.

Друге речення першої і другої частин однакові за мелодикою, динамікою (pp), вони є своєрідним ліричним приспівом, який завершує кожну із цих частин. Завершення третьої частини – друга фраза (“...годуї діток, жива правда у Господа Бога”) є утвердженням правди, вона звучить у виконанні tutti хору в унісон на ff як кульмінація усього твору.

Перша частина має виразно ліричний характер, її настрої (сум, туга), викликаний прощанням з рідною землею. Друга частина більш енергійна, рухлива, радісна, у ній йдеться про молоде покоління, на яке покладає свої надії ліричний герой, яке стане захисником рідної землі (“...поки твої малі діти на ворога встануть...”). Третя частина є кульмінацією твору, тут у кодї звучить тема неминучої перемоги правди над темрявою, злом, поневоленням. Вона активна, стверджувальна і звучить на ff.

Мелодика твору – сумна, дещо надрична, але світла і тепла, сповнена любові до своєї землі. Четвертий підвищений ступінь в ля-мінорі надає їй такої надричності. Крім того, мелодія рухається вісімками, підкреслюючи особливий емоційний стан ліричного героя. У сімнадцятому такті мелодія поступово рухається вгору, змінюється розмір (4/4 і 3/4), темп (росо ріu mosso), динаміка (mp). У кодї діапазон мелодії є більшим за октаву, тему співають усі партії в октавний унісон на ff, з акцентом на ноті ля в партії сопрано. Темп першої частини хору – rosso moderato – повільний, помірний, з відтворенням відчуття суму, жалю; темп другої частини – rosso ріu mosso – поступово з рухом, пожвавленням у 17-20 тактах, далі – з поверненням до початкового темпу у рефрені (“опівночі падатиму рясною росю”).

Завершення третьої частини – diminuendo та rallentando – втілює віру в те, що наступні покоління повстануть проти пригнічення, звільнять свою землю. Темп останньої частини – rosso moderato – з уповільненням наприкінці твору, сприяє увиразненню: “...жива правда у Господа Бога!”).

Тональність хору – ля мінор в усіх його видах з відхиленням у мі мажор, до мажор, ля мажор. М. Лисенко широко застосовує народні лади (фрігійський, лідійський), що надає йому можливість відтворити у хорі внутрішню стривоженість, хвилювання. Особливо виразно це проступає у вузлових моментах (кадансах) розвитку музичного матеріалу завдяки напруженню в інтонуванні цих інтервалів.

Розмір хору – перемінний – 2/4, 3/4, 4/4, що зумовлено образністю твору, його характером, сповненим ознак української народної пісенності. Фактура твору мішана. Так, перша частина має гармонічну фактуру (відчуття жалю, суму), хоча й тут є елементи поліфонії, коли тему ведуть спочатку

баси, а потім тенори (9-10 тт.). Тут звучить заклик, звернення. У третій частині застосовано імітаційну поліфонію, де тему починають альти, тенори, баси, а, починаючи з другої долі, вступає партія сопрано.

Гармонія хору "Сон" різноманітна і широка. М. Лисенко застосовує тризвуки, домінантовий та зменшений септакорди та їх обернення, нонакорди (13 т.), кварто-квінтови співзвуччя, унісон усього твору. На початку хору композитор застосовує співставлення тональностей ля мажор і ля мінор, щоб підкреслити у тексті слова: "прощай, світе, прощай, земле, неприязний краю". Відхилення в до мажор та мі мажор в мелодії є дуже важливими, вони надають можливість створити яскравий і водночас замріяний образ. Для увиразнення образу композитор застосовує ведення мелодики секстакордами, квартсекстакордами з повторенням домінантової функції у баса (13-15 тт.).

Теситура хору зручна: кожна хорова партія звучить у межах свого робочого діапазону без напруження. Основний мелодичний матеріал доручається партії сопрано, але при поліфонічній фактурі тема передається басам, тенорам, а в третій частині її імітують альти. М. Лисенко поступово вводить хорові партії, октавний унісон хору у третій частині стверджує головну думку твору.

Динаміка хору зумовлена загальним розвитком сюжету. Початок кожної частини (I, II, III) – pp., закінчення фрази – tf– дещо голосніше. Кульмінація у другій і третій частинах (Т. 29-30 та Т. 37-40) звучить на f та ff – утвердження єдиної правди, надії на визволення вимагає стверджувального звучання.

Труднощі виконання цього хору: по-перше, труднощі інтонаційні у першому такті в мелодиці є до-дієз у партії сопрано, що співається інтонаційно високо, а з поверненням на сі – низько. Інтонаційно точно треба співати стрибок на малу сексту у партії сопрано, ре співати високо. Важка в інтонаційному плані і партія тенорів, у якій ноту мі треба співати високо (мала секунда вниз), а також у третьому такті ре-дієз близько до мі. У першій частині в 13-15 тактах у басах ноту мі співати на опорі з тенденцією до підвищення для чистої інтонації. У другій частині труднощі щодо інтонації становлять такти 17-20 у партії тенорів, у якій соль-дієз треба співати високо, а повернення на соль-бекар – низько. По-друге, важливою у хорі є зміна темпу, особливо у другій частині, з поверненням у Темро I у третій частині. Важливою умовою правильного виконання цього хору є поліфонічна фактура, яка становить певні труднощі у виконанні у третій частині. Динаміка твору досить різноманітна і нелегка, бо головне звучання хору – p та pp, що потребує чистого та гнучко інтонування мелодії, та прозорості акордового звучання. У творі багато витончених нюансів, виділення окремих слів, яких потребує логіка розвитку сюжету і кульмінацій.

Виконавський план. Хор М. Лисенка "Сон" – це хорова мініатюра. Її виконання потребує володіння виконавською технікою, особливо співом на p. Дуже важливо виразним жестом провести на pp першу та третю частини,

на legato, виділяючи при цьому логічні наголоси та місцеві кульмінації. Рефрени, які звучать на pp. (“я до тебе літатиму з хмари на розмову” та “опівночі падатиму рясною росю”) слід провести малим, м'яким жестом, роблячи *dim* та уповільнення в кадансах. Друга частина повинна звучати дещо рухливо, а на словах “...на раду з тобою” необхідно виконати першу кульмінацію твору широким жестом на *f*, підкреслюючи слово “раду”. Загальна кульмінація твору припадає на його завершення, її необхідно провести впевненим широким жестом, підкреслюючи слова “правда” та “Господа”, уповільнюючи темп наприкінці.

Щоб набути необхідних фахових здатностей працювати із шкільним хором, майбутні учителі музики у процесі здобуття вищої диригентсько-хорової освіти повинні набути здатностей грати партитуру хорового твору, технічно опрацьовувати її, осмислювати вокально-хорові твори, аналізувати й інтерпретувати їх. Як справедливо наголошує О. Щолокова, у процесі фахової підготовки “... усе більшого значення набуває формування у майбутніх учителів досвіду інтерпретації художніх творів на основі стильового підходу, який найбільш продуктивно здійснюється в умовах семінарсько-практичної підготовки студентів” [с. 22].

Таким чином, спираючись на здобуті у процесі фахової підготовки теоретичні знання (з історії української хорової музики, з диригування, методики роботи з дитячим хором), на відповідні методичні матеріали (передусім посібники К. Ольхова, В. Живова, А. Мархлевського), самостійно опрацьовуючи конкретні хорові твори, дібрані для розучування із школярами, учитель музики зможе досягти бажаних результатів у музичному розвитку школярів засобами вокально-хорового співу.

Використана література:

1. *Абдуллин Э. Б.* Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе высшего образования / Э. Б. Абдуллин. – М. : Прометей, 1990. – 186 с.
2. *Болгарський А. Г.* Деякі аспекти формування художньо-творчих вмінь у майбутнього вчителя музики / А. Г. Болгарський // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – К. : УДПУ, 1997. – С. 290–293.
3. *Живов В.* Исполнительский анализ хорового произведения / В. Живов. – М., 1968. – 218 с.
4. *Леснік О. С.* Особливості художньо-педагогічного аналізу музичного твору в системі підготовки хормейстера / О. С. Леснік // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова : До 170-річного ювілею. – К. : НПУ, 2004. – Вип. 1(6). – С. 96-101. – (Серія 14 “Теорія і методика мистецької освіти”).
5. *Мархлевський А. Ц.* Практичні основи роботи в хоровому класі / А. Ц. Мархлевський. – К. : Музична Україна, 1986. – 42 с.
6. *Осеннева М. С.* Хоровой класс и практическая работа с хором / М. С. Осеннева, В. А. Самарин. – М., 2003. – 200 с.
7. *Щолокова О. П.* Професійна компетентність як стратегічний напрямок модернізації мистецької освіти України // Вісник Глухівського державного університету. – Глухів : ГДПУ, 2006. – Вип. 8. – С. 19-23. – (Серія “Педагогічні науки”).

СВІТАЙЛО С. В. *Методические аспекты вокально-хоровой работы с детским хоровым коллективом.*

В статье раскрыты особенности работы учителя музыки со школьниками, в частности с

детским хоровым коллективом: развитие голосовых данных, певческих навыков, разучивания и выполнения вокально-хоровых произведений. Кратко охарактеризованы жанры хоровой музыки, содержание подготовительной работы учителя к занятиям по музыке или к репетициям.

Ключевые слова: вокально-хоровое пение в школе, методика музыкального воспитания, музыкальная педагогика.

SVITAYLO S. V. Methodical aspects of vocally-choral work are with child's choral collective.

In the article the features of work of music master are exposed with schoolboys, in particular with child's choral collective: development of vocal data, making of skills of singer, learning and implementation of vocally-choral works. The genres of choral music are briefly described, preparatory work of teacher to employments after music or rehearsals.

Keywords: vocally-choral singing at school, methods of musical education, musical pedagogics.

Субіна О. О.
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

ІННОВАЦІЙНА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

У статті розкриваються загальні засади реалізації інноваційної освітньої діяльності вищих педагогічних навчальних закладів при підготовці фахівців магістерського рівня, дається характеристика сутності й спрямованості інновацій в освіті, визначаються форми їх реалізації.

Ключові слова: інноваційна освітня діяльність вищого навчального закладу, інноваційна модель освіти магістрів, форми реалізації магістерської підготовки.

Глобальною характеристикою сучасного суспільства є інноваційний спосіб розвитку світової економіки, – економіки знань, в якій вміння та здібності людини, увесь її інтелектуальний, психофізичний, соціокультурний потенціал, і навіть духовний стан, перетворюються на головний виробничий ресурс. Саме практичне застосування знань в процесі створення високотехнологічної продукції стає основним джерелом додаткової вартості. Суспільство виявляє економічну зацікавленість в розвитку людської особистості, переорієнтації основних джерел створення національного добробуту з використання природних ресурсів, фізичної праці та фінансового капіталу до інтенсивного застосування наукоємних технологій та інновацій. Інакше кажучи, в сучасній економіці можливості розвитку країн вимірюються та прогнозуються виходячи з пріоритету людського фактора, а за основу оцінки рівня розвитку окремої держави береться її спроможність до повноцінного формування та використання людського потенціалу. Серед основних критеріїв оцінки цього параметру, поряд з валовим національним продуктом, тривалістю та якістю життя, в індекс розвитку країни попадають інновації освіти.